

GÖZƏLLİK VƏ ÇİRKİNLİYƏ YENİ BAXIŞ

Yədulla Ağazadənin "Gözəllik və çirkinlik" essesinin motivləri əsasında düşüncələr

Şəddat CƏFƏROV,

İqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü

Bu günlərdə sosial şəbəkədə görkəmli alim, tənqidçi, ədəbiyyatşünas Yədulla Ağazadənin "Gözəllik və çirkinlik" adlı essesini oxudum. Yazının mahiyyəti birbaşa həyatla, mən deyərdim ki, həyatımızla bağlıdır. Əlbəttə, gözəllik və çirkinlik anlayışları fəlsəfinin, estetikanın problemi kimi araşdırılır. Ancaq professor Yədulla Ağazadə insan təbiətində təzahür edən gözəlliyi və çirkinliyi zamanın gətirdiyi ovqata uyğun şərh edir.

Mələmdür ki, bu kateqoriyalar ayrı-ayrı vaxtlarda görkəmli filosofların, estetiklərin araşdırma mövzusu olub. Əslində biz həyatda gördüyümüz hər hansı bir gözəllik motivini duymağımızla, qavramağımızla mənəvi zənginləşmə qaynağı tapmış oluruq. Gözəllik hissi, duyğusu bizə elə təsir edir ki, bununla ruhumuz daha da saflaşır. Qarşılaşdığımız çətinlikləri, problemləri bir çox hallarda gözəllik hissəsinin təsiri altında formalaşmış mənəvi gücümüzə dəf edə bilirlik. Maraqlıdır ki, Yədulla Ağazadə də indiki ümumdünya üçün stres zamanında bu kateqoriyalara özünəxas baxışla yenidən qayıdır. Hətta o, yaym istisi, əziyyətli iş ilinin başa çatması ilə bağlı düşüncələrini yazıya gətirərkən sanki bütün bu ağırlıqlardan keçə bilməyən işıqlı yolu necə gördüyünü şərh edir. Əvvəlcə ümumi şəkildə öz düşüncələrinə necə başlamaq, buna yanaşmaq üçün sanki yollar axtarır. Diqqətimizi çəkən də elə təzadlar arasından keçə bilməyən mahiyyətini mətəndən duyduğumuz üçün oxucunu da öz ovqatımıza şərikin etmək istədik. Əlbəttə, professor gözəllik haqqında böyük ilhamla danışır. Və təkcə diqqət gözəlliyə yönəlmir. O həm də gözəlliyin əks tərəfini, yəni insan təbiətində özünü göstərən çirkinliyi də yaddan çıxarmır. Elə professorun özünün də qeyd etdiyi kimi axı çirkinlik də insan təbiətinə təsir etmə gücündədir. Ağıllı insanlar çirkinliyi görəndə istər-istəməz bundan ikrah edir. Bəlkə də çirkinliyi doğuran səbəbləri acı bir duyğu ilə varlıqlarından keçirirlər. Axı necə olur ki, insan öz həmcinsinə qarşı

bəzən əsassız olaraq, sadəcə həsəd hissəsinin təsiri altında paxıllıq münasibəti bəsləyir. Hətta bu o dərəcədə artır ki, insanın daxili aləmini tamam işğal edir. Qəzəb get-gedə öz yerini qəzəbə vermiş olur. Şübhəsiz, artıq qeyd etdiyim kimi ağıllı insan çirkinliyin əsas mənəvi olan qəzəbin, kinin, həsədin mahiyyətinə varır. Onun insanı necə zərrə-zərrə öldürdüyünü, insanı necə məhv etdiyinin sanki şahidi olur, bundan özü üçün nəticə çıxarmağa çalışır. Demək, əslində ağıllı insanlar üçün ruhun qanadlanması, mənəvi zənginlik qaynağı kimi gözəllik nə qədər təsiredicirsə, çirkinlik də elə bir o qədər dəyərdə təsiredicidir. Yəqin ki, diqqətli oxucu mənəvi xırda insanların gözəllik hissəsinə yumulan gözlərinin arxasındakı qaranlıq da görməmiş deyillər.

Professor Yədulla Ağazadə "Gözəllik və çirkinlik" essesinin əvvəlində Şərq və Qərb düşüncəsindən gələn bilgilərə diqqət yönəldir. Sonra özünün yaşadığı həyatın təsiri altında özünün mənəvi mühitində yaranmış duyğulanmalarını sözlə gətirir: "Gözəllik və çirkinlik əslində estetik kateqoriyadır, bu barədə həm Şərq, həm də Qərb düşüncə sahibləri zaman-zaman danışmış, mövzuya aydınlıq gətirmişlər də, həyat daim fərqli baxışlar ortaya qoyur... Yay tətili yaxınlaşır, daha auditoriya hazırlığı tələb olunmur, öz düşüncələrinlə baş-başa qalır, onları dostlarla bölüşmək ehtiyacı duyursan. Hesab edirəm ki, bundan gözəl istirahət olmur. Danışır, bölüşür, mənəvi dinclik, rahatlıq tapırsan. İlk söhbətim Gözəllik və çirkinlik barədədir. Amma mövzuya tam aydınlıq gətirəcəyim qənaətimdə deyiləm.

Dünyanın dahi fırça ustalarının bizi yadigar qalmış çoxsaylı portretləri sadalamaq mümkündür. Gözəldir, elə deyimi? Baxırsan, gözəllik ruhuna axır, içdən gözəlləşirsən. Dünya klassiklərinin oxuyursan, rus şeirinin günəşi sayılan Puşkinin Homerin Afroditanın qızıl kəmərinə, bütün gözəlliyini, oğurlayıb" rus poeziyasına gətirdiyini düşünürsən. (Bax: Belinski Puşkin haqqında) Gözəldir, elə deyimi?". Yəqin ki, professor gözəllik və çirkinlik anlayışlarını nəzəri cəhətdən şərh etməyi qarşısına məqsəd qoyur. Buna heç lüzum da yoxdur. Amma maraqlı bir fakti diqqətə çəkir. Belinskidən gələn və estetik baxımdan ruhu oxşayan məqamı yada salmaqla düşüncəmizin artıq alt qatında qalmış olan Homer, Afrodita, Afina obrazları sanki canlı olaraq çəkib gözlərimizin önünə gətirir. Puşkinin poeziyasını Belinski Afroditanın qızıl kəmərinə bənzədir. Hətta bunu professor ayrıca xüsusi bir təkrirlə qeyd edir. Həqiqətən, Puşkinin poeziyası özünün bəşəri mahiyyəti ilə çox gözəldir. Qəlbimizi, ruhumuzu, demək olar ki, çox asanlıqla fəth etmək gücündədir.

Bundan sonra professor çox böyük qürur hissi ilə və həm də deyərdim

ki, milli təəssübkeşlik duyğuları ilə Nizamini, Füzulini xatırlayır. Həqiqətən, biz Nizami Gəncəvinin ölməz "Xəmsə"sində çox nadir insan mənzərələri ilə qarşılaşırıq. Elə buradaca mən də xatırlayıram Nizami Gəncəvinin "İsgəndərnamə" poemasında Nüşabə ilə İsgəndərin qarşılaşması səhnəsinin təkrarsızlığını. Nüşabə yaxşı başa düşür ki, o, İsgəndərə cəngə çıxma bilməz. Savaş meydanında nə qədər qoxmazlıq və cəsarət göstərsə də, güc İsgəndərin tərəfindədir. O, ziyafət vaxtı özünü gizləyən İsgəndərin qabağına dadlı yeməklər əvəzinə qızıl, gümüş camlarda cəvahirətlər qoyur. İsgəndər bu zinətləri görüb təəccüblənir. Nüşabə ona deyir ki, əgər bu qızıl, gümüşün, cəvahirətlərin boğazdan içəriyə yolu yoxdursa, onda bunlara görə dünyanı savaş meydanına çevirməyin nə mənası varmış.

Zənnimcə, professor Yədulla Ağazadə Nizamini məhz bu cür bənərsiz gözəllik mənzərəsi yaratdığına görə xatırlayır.

Yaxud, Füzulinin ölməz lirik qəzəllərini diqqətə çəkərkən şairin ruhdan gələn sağlamlıq mənəvi qida axınının insan təbiətinə təsirini göstərmək olur. Füzuli deyirdi ki, "Edmədən tərki Füzuli, səri-kayın yarı, Vətənimdir, vətənimdir, vətənimdir, vətənim".

Elə vətənim sözünün bu ecazkar şəkildə təkrarlanması insan düşüncəsindəki vətənə aşılıyın, vətən gözəlliklərinə vüqunluğun mahiyyətinə diqqət yönəltməkdir.

Söz budur ki, gözəlliyi sözün qüdrəti ilə üzə çıxarmağın özü də gözəlliyi yaradan memarlıqdır. Zənnimcə, professor Yədulla Ağazadənin məlum qeydlərinin yaratdığı təəssüratın mahiyyətində insana sevgi dayanır. Demək, alim insan təbiətindəki gözəlliyin örtüdə olan tərəflərini söz vasitəsi ilə diqqətə çəkməklə oxucuya ən üstün duyğular aşılayır. Biz elə Nizamini özünü, Füzulini və digər sözlə gözəllik lövhələri yaratmış sənətkarları bir-bir nəzərimizdən keçirməklə onların hər birinin ruhdan varlığını axan duyğularla zənginləşmiş oluruq. Yədulla Ağazadə xüsusi bir məmnunluqla yazır: "Uzağa getməyək, Nizamini fəlsəfi lirikası, Füzulinin aşiqənə qəzəlləri önündə heyrətdən donur. bir gözəllik təblosu qarşısında sükuta dalıb İNSAN ağıllın gözəlliyi, qüdrəti qarşısında iftixar, qürur hissi keçirmirikmi? Belə misalların sayı, əlbəttə, çoxdur, deməklə qurtarmaz.

Amma etiraf olunmalıdır ki, gözəllik də, çirkinlik də nisbi anlayışlardır. Hamımız özümüzə fikir verir, gözəl görünməyə çalışırıq. Bu, təbii. Bəs nədəndir ki, hər adam barədə, gözəl insandır" fikrini söyləmirik. Çox adam tanıyıram ki, (yəqin Siz də buna şahidsiniz) zahiri gözəlliyi belə qənaətdir. Füzuli babamız gözəlliyin qarşısındamı, Heyrət, ey büt... qəzəlini hasılə gətirmişdir? Buna inanmaq çətindir... Əvvəlki fikrimə qayıdıram ki, gözəl saydığım insandan bəzən elə

iyranlıq, çirkinlik görürük ki, həmin "gözəlliyin" heç bir əhəmiyyəti qalmır. Əksinə, çirkin, yaraşsız görünən o qədər insan var ki, onunla ünsiyyətdən dünyanın ən gözəl duyğularını yaşayır, daxilən gözəlləşirsən. Buradan çıxan nəticə, fikrimcə, odur ki, əsl gözəllik daxili, mənəvi gözəllikdir. Amma nə yaxşı olardı, Çexov demişkən, insanda hər şey gözəl olaydı...". Mətnin özünə diqqət kifayət edər ki, müəllif sözlə yanan gözəlliyin özünə nə qədər aşıqdır. Əlbəttə, insanın gözü asanlıqla aldana da bilər. Xüsusilə bəşirət gözü tam açıq olmayan adamlar çox vaxt zahiri aldanışlara mübtəla olur. Uzun illər gözəl bir insan kimi tanıdığından bərdən elə bir təbiətini görürsən ki, bu zaman ona bəslədiyən ən ali duyğularla hörmət hissəsinə təəssüflənməyə bilmərsən.

Həqiqətən, belə hallar olur. Uzun illər dostluq etdiyən, yaxın ünsiyyətdə olduğun birinin idbar bir cəhətini görür, onun daxili aləmində nə qədər eybəcər mühit olduğuna vamaqla sanki həyatdan ağır bir zərbə almış olursan. Beləliklə, bəzən ən yaxın adamını belə bu hissənin təsiri altında itirirsən. Və insanlar uzun ömür yaşadığıca həyat onlara belə zərbələri ardicil olaraq vurur. Ətrafında olanların bir çoxu seyrəlik. Dağılanlar sırasında həmin idbarlar da artıq işə olunduğu üçün görünə bilmir.

Professor Yədulla Ağazadə özü də, görünür, belə hallarla az qarşılaşmayıb. Görünür elə bu səbəbdən yaddaşında iz buraxmış hekayəti fikrini yekunlaşdırmaq üçün əsas hesab edir: "Fikirlerimi yekunlaşdırmaq istərkən nə vaxtsa oxuduğum bir əhvalat yadıma düşdü... Deyirlər ki, bir gün tanınmış bir qraf möcləslərin birində məşhur "Maqdalina" əsərinin müəllifi dünya şöhrətli rəssam Qvidonun yanına gəlir və ondan çox təkidlə xahiş edir ki, rəssam çəkdiyi ən gözəl qadın surətliyinin əslini, modelini, yəni özünü ona göstərsin. Rəssam həmin şəxs emalatxanasında işləyən, bir qədər də çirkin olan xanımu təqdim edir və qadını model yerində əyləşdirir, ona baxaraq dünyaca məşhur "Maqdalina" əsərini çəkir. Qrafın təəccübünə rəssamın Qvidonun cavabı belə olur: "Möhtərəm qraf, gözəllik ideyası sənətkarın təfəkküründə, mədəniyyətində, düşüncəsində doğmalıdır, o bundan sonra hər cür modelə gözəllik verə bilər". Düşüncəsi, ağıl gözəl olmayan gözəl sayılmır, yaxud, əksinə?!"

Professorun bu qeydləri, zənnimcə, kifayət qədər sərrastdır. Təsədüfi deyil ki, hər bir rəssam və yaxud da söz ustası özünün təsəvvüründəki gözəlliyi prototipə uyğunlaşdırır. Elə bu səbəbdən də bir çox hallarda yazımızın ədəbi qəhrəmanı gözəllik baxımından həyatdakı prototipdən çox fərqli olur.

GÖZƏLLİK VƏ ÇİRKİNLİYƏ YENİ BAXIŞ

Əvvəlki 10-cu səhifədə

Yədulla Ağazadənin "Gözəllik və çirkinlik" essesinin motivləri əsasında düşüncələr

Həyatda mövcud olan tarixi simanı biz sənətkarın yaratdığı ədəbi obrazın özü qədər sevə bilmirik. Çünki yazıçı və yaxud da rəssam düşüncəsindəki gözəlliyi öz qəhrəmanının mənəvi mühitinə köçürür və onu həтта zahirən düşüncəsinə uyğun təsvir edə bilir. Həтта ədəbi qəhrəman görkəmcə xoşagələnlə belə biz onu sevirik. Onu da qeyd edirəm ki, Yədulla Ağazadə bu qeydləri 23.06.2024-cü il tarixdə paylaşmış. Yəni professorun günümüzlə bağlı düşüncəsinin əks-sədasi kimi qavranılan mətn bizim də varlığımıza sirayət edir. Biz sanki onun özü ilə birgə cəmiyyətin ümumi mənzərəsinə baxmış oluruq. Kim bu mərhələdə gözəlliyi daha çox qavrayacaq, yaxud bu gözəllik onun varlığında necə əks-səda verəcək, kimlər çirkinliyi görəndə hansı təəssüf hissini keçirəcək - bunu hansı duyğularla həzm etməyə çalışacağıq.

Buradaca bu günlərdə "Azərbaycan" jurnalının 6-cı sayında Ə.Xələfinin "Bir acı xatirə" poeması dərc olunub. Poemada İkinci Cahan müharibəsinə səfərbər olunan Azərbaycan oğullarının ümumiləşmiş obrazı Kərəm adlı qəhrəmanın təmsalında verilir. Hələ bu məsələlərə varmazdan əvvəl müəllifin yaddaşla bağlı duyulanmaları diqqətimi çəkir. Yəni necə olur ki, insan varlığından keçib getmiş olan hadisələri təzədən sözə gətirə bilər? Beləliklə, "Bir acı xatirə" poemasının əvvəlində verilmiş dərin fəlsəfi məzmunlu şeirə diqqəti çəkmək istərdim. *Hərəmin qəlbində bir acı xatirə var, Oxunar kitab-kitab, dillər sözə gətirər. Unudulmaz... üstünə çöksə də zaman dağı, Yaddaşı yağmalayan illər sözə gətirər.*

Dünyanın qan çanağı çatladi başımızda, Qan çıləndi torpağa, qızardı daşımız da... Göyərdi ömrümüzüdə, kök atdı yaşımızda, Güllələrdən qalanı güllər sözə gətirər.

Yeddi yüz min oğul da bizdən getdi cəbhəyə, Gedənlərin yarısı qayıtmadı geriyyə, Keçdilər canlarından Vətən qorunsun deyə, Gölləndi axan qanlar... sellər sözə gətirər.

Burada müharibə tarixi xatırlanır. İkinci Cahan savaşını biz Qarabağ müharibəsinin fonunda bir növ yaddaşımızın arxa planına keçirmişik. Amma müəllif yaddaşımızı oyanmaq üçün müəyyən məqamlara işıq salır. Nə qədər azərbaycanlının müharibəyə səfərbər olduğunu, onlardan nə qədərini həlak olduğunu sözə gətirir. Həтта sözə gələn əhvalatların sanki yenidən doğuluşuna diqqəti yönəldir. Əsas odur ki, müharibəyə səfərbər olunanların hamısı vətən naminə döyüşə atılmışdır. Onların hər biri Azərbaycanın siması deməkdir. Biz həmin qəhrəmanların təmsalında sanki döyüşən Azərbaycanın özünü görürük.

Şeirənin poetik ruhu, fəlsəfi ümumiləşdirmə gücü o dərəcədə təsirli ki, mətni oxucuya yarımçıq təqdim etmək istəmədim:

Vətəndən uzaqlarda Vətən dedi son anda, Həsrəti ah içində bitən dedi son anda. Sənə sevgim, eşqimdi yetən dedi son anda Uçdu Vətən göyünə... yellər sözə gətirər.

Müharibə bürüdü od-alova dünyanı, İkinci böyük savaş... ölüm-dirim bəyanı, Bayatıydı, ağıydı bu savaşın hər yanı, Yaşayar sənələrdə ellər sözə gətirər.

Avropa çöllərində qəbir-qəbir ad olan, Bir səngərdə döyüşdü doğma olan, yad olan, Anaların qəlbində göynəyən, fəryad olan, Nalələri o yerlər... çöllər sözə gətirər.

Avropada can qoyan oğulların yerinə, Xələflinin qələmi sözü çəkər dərinə. Durulmadı siyasət, ötdü zaman, qərinə, Doğruları bulanıq... lillər sözə gətirər.

Bu gün Azərbaycanın tarixi əslində ümumdünya tarixinin ən qaynar səhifələrindən biri kimi oxunur. Avropada Azərbaycana ikili münasibət bizdə nə qədər təəssüf hissi doğurur. Biz istər-istəməz Azərbaycana ikili münasibət, təzadlı yanaşma

anlayışı ilə qarşılaşırıq. Erməni vandallarının işğalına məruz qalmış kəndlərimiz, şəhərlərimiz dağıdılıb. On minlərlə insan I Qarabağ savaşında öldürülüb, itkin düşüb, girov götürülüb. Amma Avropanın bir çox güc dairələri bütün bunların hamısına sanki göz yumur. Haqqın tərəfində olanları biz gözəllik obrazında görürük. Türkiyə özünün qarşılaşdığı münasibətini məhz bu yəndən bir daha təsdiq etdi. Azərbaycanın haqlı mövqeyini müdafiə edən Pakistan və digər ölkələr və xalqlar nəzərimizdə məhz mənəvi gözəlliyi təsdiq edən obrazlar kimi canlanır. Poema əsərinə sanki arxa planından görünən müdrik bir insanın xatirələri əsasında yazılıb. Müəllif onu bizə Cavadoğlu adı ilə təqdim edir. O, dünyagörmüş bir insandır. Təbiət etibarlı ilə ləyaqətli insanların tərbiyəsini aldığı üçün həmişə haqqın tərəfindədir. Görünür elə bu səbəbdən onun haqqında sözlün canlılığı gücü ilə danışıq:

Cavadoğlu sinəsi zəngin bir xəzinədir, Üfüqləri görünməz əngin bir xəzinədir.

Danışdıca yüz ilin sirr dağları ovulur, Gözlərimin önündən qaranlıqlar qovulur.

Görürəm, ağrı-acı, dərd məntiqi yerində, Söhbətinə heyranam, sərt məntiqi yerində.

Səksənə az qalsa da, ağır tacdir başında, Hər olayın ayrıca yeri var yaddaşında.

Bir canlı salnamədir, tarixin öz sözüdür, Tarixin sözü də yox, bəlkə, tarix özüdür?

Müəllif doğru olaraq canlı xatirələrindən təsirləndiyi ədəbi qəhrəmanını tarixin obrazı kimi görür. Onun insana müdriklik tələp edən, hər bir şəxsə özünün psixoloji tələpini ilə ən üstün hissələri aşılamaq istəyini xarakterik obrazın əsas cizgiləri kimi görürük. Məlum olur ki, onun əmisi də İkinci Cahan savaşına qatılmış azərbaycanlılardan biridir. Onun müharibəyə səfərbər olunmasına atası, anası şəfəq işi kimi baxır. Beləliklə, Kərəm mənəvi mühitinə haqqı tələbatı kimi silaha sarılır. Onun tənha qalan həyat yoldaşı və körpə Yusifi acı tale yaşamaqlı olur. Həтта bu acılıq atası müharibəyə getmiş balaca Yusifin taleyindən də yan keçir. O da həlak olur. Bütün bunlar öz yerində. *Cavadoğlu danışır, sözü-sözə tuturam, Qəlbimi, varlığımı oda, közə tuturam.*

Elə canlı danışır, mən də şahid oluram, Dirigözlü alışı, yanır, şahid oluram.

Bu xalqın taleyində bir xoş gün olmayıbmi? Salnaməyə yazılıb yaddaşda qalmayıbmı?!

Cavadoğlunun çox dəyərli söhbətləri əsasında müəllif Kərəmin müharibədəki taleyini qələmə alır. Maraqlı bir hadisə burada diqqəti cəlb edir. Müharibədən çox sonra Kərəmin izi ilə Alnabat kəndinə gəlmiş bir ermənin şahidi olduğu əhvalat insan təbiətindəki gözəlliyin və çirkinliyin təsviri baxımından çox ibrətamizdir. Həmin ermənin danışıdığı əhvalatı elə poemanın təsirli misraları ilə oxumaq daha maraqlı olardı: *Xilaskarım döyüşcü Alnabat kəndindəndi, Məmməd oğlu Kərəmdə, elə sizin dindəndi.*

Axtarib Gədəbəydə - Alnabata yol gəlib, Axtarib yaddaşlarda cığır gəlib, kol gəlib.

Gəlib görür Kərəmdən bir qara kağız qalıb, Evi uçub, dağılıb oğlunu zaman alıb.

Kərəm mənə deyirdi: Yusif adlı oğlu var, Yaşayar adı ilə tale olsa ona yar...

Pavel adlı erməni danışdı ağlayırmış, Göz yaşları kəsilmir, elə hey çağlayırmış.

Eşidənlər, bilənlər yığışblar başına, Bir xatirə damışib, güvənib yaddaşına,

Kəşfiyyatçı olmuşuq qorxu-qada içmişik, Necə dəfə cəbhəni o üz-bu üz keçmişik.

Əsərin bu hissəsində İkinci Cahan savaşının iştirakçısı olan ermənin yaddaşında qalmış izlə Kərəmin doğulub-böyüdüüyü kəndə gəlməsi, onu burada öz nam-nişanı ilə axtarması çox inandırıcı görünür. Əlbəttə, erməni vandalizmi, erməni təbiətindəki antiinsani cizgilər bütün qabarıqlığı ilə Qarabağ savaşını boyunca yaddaşımıza yazılıb. Biz bunları unuda bilmərik. Amma necə olsa da, bu etnosun da içərisində hansısa elə bir şəxs üzə çıxıb bilər ki, o həqiqətən qaçmaz, doğrunu deyər. Məhz belə bir obrazı biz "Bir acı xatirə" poemasında görürük. Pavel adlı erməni müharibə vaxtı Kərəmin necə mərdlik göstərməsindən, onu ölümün pəncəsindən necə xilas etməsindən, hələ üstəlik öz həmyerlisi, həkəndlisi Samvelin eybəcər simasında, satqınlığından inandırıcı detallarla danışıq. Demək, komandir Kərəm olaraq üç nəfər kəşfiyyata gedir. Kəşfiyyatdan qayıdarkən Pavel yaranılır. Onun həkəndlisi Samvel Kərəmə təklif edir ki, gəl bunun başına bir güllə çaxaq, bizə yük olmasın. Amma Kərəm buna yol vermir. Çox böyük çətinliklə onları qoyub qaçan Samveldən sonra Paveli xilas edir. Faşistlərlə ölüm-dirim savaşına qalxır. Bütün bunları biz canlı insan təbiətində təzahür edən xarakter cizgi olduğunu əsər boyu müşahidə edə bilirik:

GÖZƏLLİK VƏ ÇİRKİNLİYƏ YENİ BAXIŞ

Əvvəli 11-ci səhifədə

Yədulla Ağazadənin "Gözəllik və çirkinlik" essesinin motivləri əsasında düşüncələr

Yadımdadır, son dəfə getmişdik kəşfiyyata,
Sanki sonuncu dəfə baxırdıq bu həyata.

Çox uğurlar görmüşdük Kərəmin sayəsində,
Qorunurdu bəxtimiz onun himayəsində.

Mənim yerim Samvelin pozuldu kefi niyə?
Komandır Kərəm idi biz iki erməniyə.

Üç nəfər birgə getdik hava tutqun, boran, qar,
Öyrəndik mövqelərdə düşmənin nə sirri var.

Biz geri qayıdanda duyduq düşdü almanlar,
Ölüm yağdı güllələr, İdi iman, gümanlar.

Yaralandım orda mən, budumdan qan axırdı,
Təqətim kəsildirdi, canımdan can axırdı.

Kərəm yardım elədi, qoymadı qan itirim,
Qıymadı yarı yolda həyatımı bitirim.

Eşitdim Samvel deyir: ara, bunu qoy yerə,
Apara bilmərik biz - söylədi neçə kərə.

Əlbəttə, biz bu məqamlarda Samvelin
eybəcərliyini, mənəvi çirkinliyini görürük.
Görünür, dünyanın təbiəti, insanlığın siması
təzadlar arasında daha aydın görünə bilər. Elə bu
səbəbdən də biz Samveli çirkinliyin təmsali,
Kərəmi isə gözəlliyin özü kimi qavrayırıq.
Həqiqəti gizləməyən, illər sonra gəlib əhvalatı
Kərəmin yurdunda onun doğmalarına danışan
Pavel bizim nəzərimizdə haqqın tərəfində olduğu
üçün onun özü də gözəlliyi tamamlayan cizgi kimi
yadda qalır.

Həyat çoxrənglidir. Biz kəskin şəkildə həyatı
gözəlliyə və eybəcərliyə ayıra bilmərik. Elə bu
səbəbdən də gözəlliyi qavramaq üçün çirkinliyin
təmsilçisini də dərindən müşahidə etməli,
öyrənməliyik. Kərəm sanki öz təbiəti ilə, xarakteri
ilə həyatın gözəllik donunu bütün əlvanlığı ilə
göstərmək gücündədir. Samvel danışır:
İgid Kərəm dedi, yox, onu burda qoymaram,
Belə xəyanət olmaz, dostu darda qoymaram.

Heysiz, halsız olsam da, bunları anlayırdım,
Ürəyimdə bəxtimi, günümü danlayırdım.

Samvel təkid eylədi, başına bir güllə çax,
Ölsün, gəbərsin burda... almanlar gəlir, bir bax!

Kərəm baxdı Samvelə bir tərs nəzər yetirdi,
Məni endirdi yerə, bəxtim belə gətirdi.

Düşündüm bu da sonu... axırım çatdı yaqın,
Türk deyən qaraçuxam burdaca yatdı yaqın.

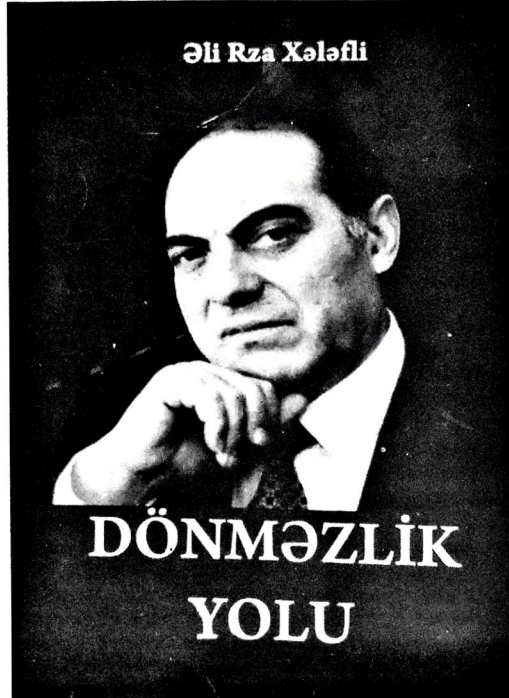
Kərəm silah götürdü, mövqə tutdu döyüşdü,
Arada bir qəzəblə qışqırıb da söyüşdü.

Mən gördürdüm Samveli, dodaqaltı deyindir,
Alçaqlıq libasını o, beləcə geyindir.

Silahını götürüb aradan belə çıxdı,
Belə alçaqlar üçün yol hər zaman açıqdı.

Kərəm ilə birlikdə qeyrət, tapər döyüşür,
Almanlar elə bilir iki nəfər döyüşür.

Beləliklə, sonrakı döyüşlərdə Kərəm həlak olsa
da, o, müharibədən qələbə ilə qayıdır. Onun tarixi
şücaətini və ən başlıcası ləyaqətini təsdiq edən
sənəd elə onun döyüş yoldaşı olmuş Paveldir. Çox
təəssüf ki, Qarabağ savaşına başlayanda Pavel kimi
ermənilər də ağır təzyiqlə altına düşdülər. Erməni
faşistlərinin gözdə Pavellər satqın obrazı idi.
Ona görə də Pavel öz ailəsi ilə birlikdə Rusiyanın
dərnliliklərinə köçüb gedir. Müəllif əsərinin sonuna
doğru yenidən Cavadoğlu obrazına qayıdır. O,
istər-istəməz Cavadoğlunun xatirələrini yenidən
yaddaşa gətirməklə Qarabağ savaşının köklərinə
də diqqəti yönəldir. Biz bu əsərdə insanlıq
simasını itirmiş erməni vandallarının məhz
Samvellərin törəmələri olduğunu da dərk edirik.
Demək, gözəlliklə yanaşı eybəcərlik də doğulur və
o istər-istəməz özünə yer edib yaşayır. Müəllif

Cavadoğlu obrazına qayıdaraq düşüncələrini
yekunlaşdırmağa çalışır:

Cavadoğlu yangını sözümlə atəşdir,
Sözümə işıq verən ürəyi, günəşidir.

Tarixi günümüzdə gətirdim bir görk olsun,
Yolunu düz gedənə Xələflidən ərk olsun.

Kərəm kimi oğullar bir gün silaha dolar,
Yağılar zəbun olar, yurd yenə bizə qalar.

Bir kimsə düşüncəsinə nələrsə yaddan çıxar,
Toqquşar düşüncələr, yaddaşda şimşək çaxar.

Göy üzündə dolanır Kərəmlərin ruqları,
Lənətlə damğalayır bu qaragürüqləri.

Bu acı xatirəni sözə çəkdim - yaşasın,
İnsanlığa sədəqət, hörmət-izzət dəstəsin.

Dostum Cavadoğlunun dinlədikə sözünü,
Hər sözünün sonunda mən görürdüm özünü.

Ağrılar daşıyırdı xatirələr içində,
Vətən dərdi, el dərdi daha nələr içində.

Hər sözündə bir mənə, hər mənada bir hikmət,
Hər hikmətin özündə dövrə ehtiram, hörmət.

Gələcəyə gedən yol keçmişdən keçər yenə,
Haqiqət bulduğundan təşənlər içər yenə.

Burada biz tarixin obrazı kimi Cavadoğlunu
yenidən bütün parlaqlığı ilə görürük. Onun
xatirələri bir çox tarixi hadisələrin mahiyyətinə
sözün həqiqi mənasında nüfuz edir, işıq salır. Bu
gün Qarabağ azaddır. Əlbəttə, erməni vandalları
Qarabağı əldən vermək istəmədilər. Şübhəsiz,
həyat özü okean kimidir. Özünü təmizləyir. Bu
mənada çirkinlik də həyatda daimi qalib ola
bilməz. Çirkinlik gözəllik qarşısında məğlubiyətə
məhkumdur. Və biz də Kərəmin obrazı ilə,
Cavadoğlunun tarixi hekayəti ilə Nijdenin,
Samvelin bu gün Azərbaycan təcridxanasında
saxlanılan erməni qatillərin təmsalında çirkinliyin
məğlubiyətini görürük.

İndi yenidən qayıdıram Yədulla Ağazadənin
gözəllik və çirkinlik essesinin mahiyyətinə.
Professorun nəzəri düşüncələrinə Ə.Xələflinin
"Bir acı xatirə" poeməsindəki obrazlar kifayət
qədər aydınlıq gətirə bilər. Bunlar öz yerində.

Ə.Xələfli də "Əsas istəkdir" başlığı ilə Yədulla
Ağazadənin essesine cavab verir. Elə belə də yazır:
"Əzizim Yədulla Ağazadə çox istəklə sanki

arzuladığım qeydləri oxudum... maraqlı şərhlər də
yazılıb Xanlar Həmidin, Nəzirməmməd
Zöhrablinin, Əfsanəsultan Xəlilbəylinin maraqlı
yanaşmaları var... Söz insanın ruhuna o vaxt
sirayət edir ki, müəllifin damarlarından keçən
enerjini ruhu əlaqə ilə qarşı tərəfə ötürə bilər...
Əks təqdirdə kimsənin barmaqlarını klaviaturaya
tərəf çəkmək olmaz... Zənnincə, gözəl olan,
gözəllik insanı həyata çağırır, hər kəsə yaşamaq
enerjisi bəxş edəndir... Gözəlliyi inkar eybəcərliyin
özünü təsdiqdir... Könlünün gözünü qapayaraq
gözəl olanı görməkdən imtina, insanın ruhunu
qanadlandıran sözü qərəzkarlıqla inkar, başqa
sözlə özünü zövqdən məhrum etmək ən dəhşətli
faciədir... bilməyən və bilmək istəməyən
yaratdığı korluq... bundan bətar eybəcərlik
olurmu...". Müəllif doğru olaraq Yədulla
Ağazadənin essesine cavabında qeyd edir ki, insan
təbiətində təzahür edən əsas cəhətlər onun daxili-
mənəvi tələbatı, istəyi ilə daha çox bağlıdır. Əgər
insan mənəvi-psixoloji baxımdan yetkindsə, onun
həyata baxışı obyektiv münasibət üzərində
formalaşıbsa, gözəlliyi daha asanlıqla qavrayacaq.
Mənəvi tələbatını məhz bu duyğular üzərində
bərqərar edəcək. Yox əgər insan təbiət etibarilə
bütöv deyilsə, ruhən xırdadırsa, mənən şikəstdirsə,
onda şərait yaranan kimi onun təbiətində
eybəcərlik, çirkinlik asanlıqla baş qaldıracaq.
Görünür, elə bu duyğuların təsiri altında Ə.Xələfli
də dostu Y.Ağazadənin yazdıqlarını özünün
düşüncələri əsasında təqdir etməyə çalışır və
oxucuya belə bir hiss aşılabilir ki, insan nəyi arzu
etdiyini görək vaxtında başa düşsün. Bu arzu onu
hansı istəyə çatdırır bilər - buna o, doğrudan da,
haqqı olaraq yetə bilərmə, yoxsa erməni vandalları
kimi ədalətsizcəsinə başqlarının torpağını zəbt edən,
insan zəhməti ilə yaranmış istəyi hamısını
xarabazarlığa çevirən. Gözümüzün qabağında iki
mənərə var. Biri bərpə olunan doğma yerlərə
həyatın qayıdışı, digəri erməni vandallarının tarixə
ləkə olan əməlləri. Zənnincə, gözəlliyi və
çirkinliyi bir-birindən ayırmaq üçün bundan üstün
fakt çətin tapıla: "Gözəlliyi arzu edənələr, bu bir
anlıq görüntü olsa belə ona can atanlar...həyatı
yaşarı edənələrdir... bəlkə gözəlliyin yaranış çəfasını
çəkənlər də əsasən onlardır...

Gözəlliyi görmək istəyənlər hətta onu çoban
aldadan quşun qısa uçuşlarında da görə bilər... Nə
üçün Yədulla Ağazadənin bu qeydləri cəlb edicidir,
başqa sözlə nə üçün gözəldir... Cavab çox sadədir...
çünki insanlara qəlbindən Çağlayan işıqdan
hərəyə bir parça çatdırmaq istəyi var... Bunu
müəllifin niyyəti, məramı, məqsədi kimi də
qavramaq olar... Demək gözəlliyin şərti əsasdırsa
bunu gözəl olaraq təzahür edən mərəmi ilə
bağlamaq daha düzgün olardı... Gözlərindən
xəbəslilik, insana niyyət i açıq-aşkar görünən varlığı
gözümüz özündə saxlamır və şəkildə mələk kimi
görünən bir anda lənət daşına çevrilir... Qardaşım
sənin bu qeydlərin gözəlliyin sözdəki təzahürüdür...
Bütün varlığınla hər kəsə bir duruluq, özünə güvən
duygusu aşılabilir... Bu qeydlərini oxudum və mənə
elə gəldi ki, gücümü kifayət qədər hiss etdim...
Qərara gəldim ... səhə işə çıxma bilərəm... Çətin
olsa da qərarımda qətiyəm... Gözəl əsərinə görə
təbrik edirəm...". Müəllifin bu qeydləri elə
Y.Ağazadənin essesine cavab olaraq həmin tarixdə
qələmə alıb: "23.06.2024". Beləliklə, yurdun bir
başında bir Azərbaycan ziyalısının düşüncələrini
digər bir başında olan başqa bir ziyalı çəlbənin səsi
ilə təqdir edir və sanki onun fikirlərinin davamı
olaraq düşüncələrini yazıya gətirir.

İnsan təbiətindəki təzadlı məqamların üzə
çıxarılması, yazıya gətirilməsi zamana münasibətin
təsdiqidir. Əslinə qalsın, xalq arasında deyildiyi
kimi, yazıya pozu yoxdur. Yazılan həqiqət olaraq
həmişə insanların ruhuna təsir edəcək, varlığına
işıq salmağa yönəlik olacaq.

Dünyanın gözəllik üzü həyatın yaşarı tərəfidir.
Əslində həyatın təminatı da elə dünyanın gözəllik
üzü bağlıdır.